

Preester ja *manager*: kaks kohtunikukuvandit

Hent Kalmo, õiguskantsleri asetäitja-nõunik

1. Arusaamaga, et õiguslik mõtlemine on eripärane oskus või koguni teadus, seostus läänemaises kultuuris aastasadu kuvand kohtunikust kui preestrist, kes vahendab õiglust nagu sakramente;
2. 19. sajandi lõpus, kui traditsiooniline formalistlik õigusteadus pälvis üha enam kriitikat, muutusid ka nõudmised õigusemõistmisele, millelt oodati süüvimist ühiskondlikesse probleemidesse ning lahendusi neile;
3. Ehkki niisuguses arengus nägid mõned juristid õigusriigi lõppu, sobib seda pigem kirjeldada õigussüsteemi ja õigusliku mõtlemise teisenemisena, mida iseloomustas uute õigusinstituutide koondumine eraldiseisvatesse harudesse: tööõigus, sotsiaalhooldusõigus, konkurentsioigus jne;
4. 20. sajandi teisel poolel leidis aga aset uus deformaliseerumisprotsess õiguses, mida on tähistatud väljendiga „reeglitest pragmatismi“. See haakus laiemaga kultuurilise arenguga, mis väljendus reeglipõhise otsustamise taandumises ning kasvavas tähelepanus nõ elulistele asjaoludele. Kohtunikud pidid tagama, et nende valitud õiguslik lahendus peab igal üksikjuhul silmas vaidluse ja poolte eripära;
5. Juhupõhist otsustamist täiendab üha enam veendumus, et riigivõimu tarvitamisel peab alati olema välistatud meelevald – see areng on laiendanud oluliselt põhiseadusliku järelevalve piire ning tekitanud ka avalikkuses veendumuse, et paljud küsimused ja erimeelsused, mida varem peeti poliitiliseks või erasfääri kuuluvaks, peavad leidma lahenduse kohtus;
6. Esmapilgul võib jääda mulje, et nende muutuste näol on tegemist õigusriigi ideaali suurima võimaliku teostumisega, kuid tegelikult on sünenud oht, et õigusriigi mõtte elluviimise nimel sillutatakse teed meelevaldsele otsustamisele. Teisisõnu on oht, et kohtunikud käituvad sisuliselt *manageridena*, kes lahendavad nõ käigu pealt üksikuid probleeme, kuid varjavad seda tõsiasi preestrikuuega, mis jätab mulje, nagu ei teeks nad muud peale õiguse rakendamise.